

Ivan Kukovec*

KAJ VSE LAHKO DOŽIVI PRLEK, ČE GRE V SVET**

V članku so v prvi osebi predstavljeni spomini sedaj že pokojnega Ivana Kukovca, rojenega v Lešnici pri Ormožu, ki nas seznani z njegovimi sorodniki, domačijo, mladostniškimi doživetji ter se zaključijo z doživljanjem konca druge svetovne vojne.

Ključne besede

Prlekija, Lešnica pri Ormožu, spomini, domačija, sorodniki, stara Jugoslavija

Uvod

Imenujem se Ivan Kukovec¹, sem diplomirani inženir agronomije, rojen 28. 11. 1930 v Lešnici pri Ormožu. Sem srečno poročen s soprogo Rezko, profesorico matematike, s katero imava hčer Andrejo in sina Tomaža. Živiva kot upokojenca, pretežno sama, v najinem lastniškem stanovanju v Ljubljani, v bloku v Šiški na Celovski cesti 147, saj sta si hči in sin z najinimi vnuki Barbaro, Davidom – Martinom in Dominikom uredili svoja gospodinjstva v Ljubljani. Dogodke iz svoje mladosti, zrelosti in starosti sem se odločil zapisati zato, ker so lahko zanimivi in poučni tudi za druge. Tako moje enkratne zgodbe tudi ne bodo odšle v večno pozabo.

Spomini mi sežejo v začetek tretjega desetletja tega stoletja, spomini mojih sogovornikov pa tudi v

prejšnje stoletje. Opisujem namreč svoja in tudi drugih rodbinskih članov kar pestra, lepa, pa tudi žalostna doživetja na kmečki domačiji v moji rodni Prlekiji, v gimnaziji na Ptuju, pri študiju na agronomski fakulteti v Ljubljani ter seveda drugje v času svoje 35-letne redne zaposlitve. Torej, kako so predniki živeli v stari Avstriji, skupaj z mano vsega 23 let v stari Jugoslaviji, v času 4-letne nemške okupacije, kar 45 let v skupni SFR Jugoslaviji oz. SR Sloveniji, končno pa sedaj v lastni državi R Sloveniji. Pripovedujem torej, kako sem se predvsem osebno znašel v preteklih zelo grobih, povsem različnih gospodarskih, političnih in družbenih razmerah ob dokaj hitrih zgodovinskih prelomih tudi na naših tleh. To se je seveda vidno odrazilo tudi v mojem zasebnem življenju, pri šolanju ter pri strokovnem in javnem delovanju doma in v širnem svetu, kamor sem se že v rani mladosti odpravil s trehuhom za kruhom. Osredotočil sem se predvsem na take dogodke, v katerih sem si lahko pridobival izkušnje, znanje in pogum. Posebej še takrat, kadar meni in mojim najdražjim usoda ni bila najbolj naklonjena. Marsikaj je seveda ostalo nedorečeno, da bi bil ta zapis mojih doživetij, spoznanj, dejanj in hotenj še zanimivejši in poučen. Kljub temu je nastalo kar zajetno branje, ki bi ga bilo možno in tudi koristno oblikovati v zajetno kroniko. Upam seveda, da bom koga od svojih bližnjih vzbudil zapisati še kaj zanimivega o obravnavanem času, prilikah in o iznajdljivosti v našem skupnem življenju. Precejšen del zapisanega so seveda moje že pripovedovane in rado poslušane prigode v mojem prijaznem okolju. Zapisano posvečam svoji ljubljeni družinici kot spomin na srečne trenutke skupnega, pogosto tudi zahtevnega življenja in bitja. Na našo osebno in skupno preteklost pa tudi sedanjost smo lahko ponosni. Zato verjamem, da bomo tudi v nadalje kos lastnim in širšim življenjskim ciljem.

Značilnost mojega rodbinskega drevesa

Naše rodbinsko ime Kukovec izvira, po pripovedovanju mojega očeta Alojza, od prapradedna Matija Kukovca in drugih prednikov iz Ljutomera. Tam stoji "Kukovčev mlin", večja nadstropna stavba, ki pa je v lastništvu drugih, ker je praočetnjava izrojena. Bili so svobodnjaki-kosezi že v času fevdalizma kar več stoletij. Bili so sorazmerno ugledni

* Ivan Kukovec, dipl. inž. agronomije, Celovška cesta 147, Ljubljana. Umrl leta 2000.

**Če je to pravi naslov tega prispevka, ki bo izhajal v našem glasilu v nadaljevanju, bomo videli in začutili ob zanimivem branju. Naslov je avtorjev. I. Kukovec je zanimiva oseba, obenem pa tragična pojava slovenske osamosvojitve. Ukaželjan kmečki fant je prilezel visoko v takratni komunistični oblasti. Kot uglednega kmetijskega strokovnjaka so ga je takoj opazili stroka in politika. Deloval je v gospodarski zbornici, v sindikatu, na kmetijskem ministrstvu in še kje. Bil je tudi predsednik ilirskobistriške občine.

Njegovi spomini so mi prišli v roke po naključju. Ob prebiranju sem začutil tisto, kar je skoraj pozabljeno ali o čemer vemo malo, in bi morali vedeti, o zakulisju v politiki itd. Zanimiv in poučen dokument nekega časa, čeprav napisan subjektivno in memoarsko. (Opomba urednika prispevka Franca Krnjaka, Ormož.)

Objavo prvega zapisa in tudi nadaljevanja je dovolila žena Rezka. Viri za sprotne opombe so pri urejevalcu spominov.

¹ Umrl avgusta, leta 2000.

in tudi premožni poljedelci, živinorejci, vinogradniki, oljarji in mlinarji. Moj prapraded Matija Kukovec je v zgodovinskih knjigah omenjen kot zaveden Slovenec in soorganizator prvega slovenskega tabora 1868. leta v Ljutomeru. Mojemu pradedu Matiji Kukovcu so ljutomerski starši okrog leta 1850 kupili dokaj veliko kmetijo v moji rojstni vasi - Lešnici pri Ormožu. Sem je priženil mojo prababico Ano iz ugledne kmečke rodbine Habjanič. Ob dveh parih vprežnih konj, večji goveji in svinjski čredi so posedovali skupno okrog dvajset hektarjev njiv, travnikov, pašnikov in gozdov. Prigospodarili so še dva večja vinograde s sadovnjaki. Tam so dogradili zidanici s prešami in z vinskimi kletmi, naseljeni z viničarji. Vino in druge pridelke so s svojimi konjskimi vpregami vozili celo do Gradca in Dunaja. Zgradili so si tudi mlin za vaške potrebe ob potoku Lešnica. Na tej družinski domačiji se je med osmimi otroki leta 1878 rodila in odraščala tudi moja babica Matilda, pozneje tudi njena dva nezakonska otroka - moj oče in teta. Končala je obvezno štiriletno nemško osnovno šolo in obiskovala takratne slovenske gospodinjske tečaje za odraščajoča dekleta v Marijini družbi. Nekateri njeni bratje, strici in bratranci so si pridobili tudi srednjo in visoko izobrazbo, s tem pa za takratni čas ugledne družbene položaje. Tako je eden njenih stricев dosegel slovenski poslanski sedež v Dunajskem parlamentu. Njen brat dr. Florjan Kukovec, odvetnik in rezervni oficir konjeniškega polka v Slovenski Bistrici, se je priključil Maistrovim borcem. Bil je soustanovitelj Narodnega sveta in Narodne straže v Slovenski Bistrici. S slovansko usmerjenimi oficirji iz bližnje oficirske šole so v Krulčevi gostilni premlevali svetovne dogodke in prepevali slovenske pesmi. Naročen pa je bil na dunajski Arbeiter Zeitung. Eden od njenih bratrancev dr. Vekoslav Kukovec pa je imel svojo odvetniško pisarno v Mariboru. Po prvi svetovni vojni je bil minister v dveh vladah. Leta 1936 je bil izvoljen za predsednika kmečko-delavskega gibanja. Sodeloval je pri levičarskem časopisu Edinost, ki je izhajal v Mariboru.

Babica se je s svojim uglednim sorodstvom rada ponašala, kljub njihovim liberalnim in socialnim pogledom na svet, toda vsi sorodniki so bili globoko verni. Prav tako je bilo pri naši hiši. Ob nedeljah in praznikih smo hodili k maši, ob glavni jedi in vsak večer smo molili, ob praznikih in varovanju mrtvih rožni venec. Skupaj s sorodniki so gojili tiho željo, da bi postal duhovnik, vendar me nikoli niso nagovarjali ali silili. Ob kakšnih priložnostih nam je pripovedovala zanimive zgodbe o naših sorodnikih in sosedih. Spomnim se zgodbe o njenem dedu, kako so skupaj s sovaščani vozili vino na Dunaj in jih je nazaj grede napadla tolpa roparjev. Izenada so planili na vozove, vendar so se vozniki z divjim dirom konj in s

priročnimi sekirami obranili roparjev. Ko pa je ded doma na Lešnici izpregel konje, je zgrožen opazil na vozu odsekane štiri prste roparja.

Babica mi o svoji burni mladosti ni kaj veliko pripovedovala. Imel sem občutek, da se izogiba teh tem. V mladosti je bila lepa in živahna mladenka, uživala je precej osebne svobode. Skoraj mladoletna je 1899. rodila hčer Marijo - mojo krstno botro, oče je bil sin sosedu Kuhariča. Starši so nato babici v sosesčini kupili in uredili kmetijo in ji pomagali odpreti gostilno, ki pa je bila odprta le kratek čas, saj je kmalu, leta 1903, povila drugega nezakonskega otroka, mojega očeta, ki je nasledil posestvo na Lešnici. Moj ded po očetu Anton Pernat izvira iz prastare koroške kmetijsko-gozdarsko-gostinske družine v Dravogradu. Ob kar obsežnih koroških gozdovih so namreč ob kmečki domačiji posedovali še žago in gostilno. Stiki s to našo rodbino so bili skorajda prekinjeni zaradi enostranske prepovedi poroke babičinih staršev. Ko je spoznal mojo babico, je bil mesarski pomočnik v Ormožu in občasni splavar na Dravi. Torej za babičine starše neprimernega stanu. Bil je tudi mlad vdovec s tremi otroki: Antonom, Terezijo in Frančkom. Moj oče se je s svojim očetom Pernatom kar nekajkrat skrivno srečeval in se tako tudi seznanil s polbratoma in polsestro. Tako sta se zadnjič srečala leta 1928 v Dravogradu. Nekaj let za tem mu je pisal, naj pride na Koroško, ker mu je namenil kmetijo. Umril je leta 1948 na svojem domu v Dravogradu. Starši babici niso dovolili poroke ne s prvim in ne z drugim očetom njenega otroka. Menda nista bila primernege stanu. Poročila pa se je pozneje, ko je bil oče star tri leta, s Filipom Rajhom, »gruntačem« iz Miklavža pri Ormožu (Slenča ves). S Filipom nista imela svojih otrok, njenih pa ni imel posebno rad. Pogosto jih je pretepal, žalil in preganjal z domačije. Užitek so mu bili hitri konji, ljutomerski kasači, s katerimi se je v paradni kočiji sam vozil naokoli. Zato je kmetovanje prepuščal babici in njenima otrokoma, hlapcu in dekli. Ob neki priložnosti, davnega 1929. leta, se je peljal skozi Ormož in je pri marofu srečal cigane z medvedom. Pogled konjev na medveda je le-te tako zdivjal, da so prevrnili kočijo, on pa se je smrtno ponesrečil. Za njim niso kaj posebno žalovali.

Moja domačija

Naša vas Lešnica je ob potoku in na brežinah več kilometrov razvlečena z osamljenimi kmečkimi gospodarstvi in bajtami. Že od davnine spada pod križniško župnijo Velika Nedelja. Preko gričevja, proti zahodu, vodijo le blatne vaške poti po klancih vse do roba Ptujsko-Dravskega polja. Zato so vaščani duhovno, prometno in gospodarsko skoraj v celoti usmerjeni proti bližnjemu Ormožu. Na gričih so na

manj rodovitnih in strmih legah posejani mešani gozdovi, v dolini, včasih poplavni, so njive, travniki in pašniki, na sončnih in rodovitnih slemenih pa se bohotijo vinogradi in sadovnjaki. Ob melioracijskih posegih je tudi nevarnost poplav minila. Tako smo kmalu tudi na naši kmetiji prenesli slabe njive s strmine v rodovitnejšo dolino, tam zgoraj pa zatravili ali kaj podobnega. Navadno so jo zasadili s samorodnico.

Naša kmetija leži na vzhodnem pobočju Lešniške doline, na njenem južnem začetku vasi, vsega 2 km oddaljena od Ormoža. Ozka dolina je posejana s kmetijami vzdolž potoka Lešnica, ki izvira pod 10 km oddaljenem Sv. Tomažu. S tokom proti jugu se pod ormoško bolnico izliva v reko Dravo. Za okoliške razmere je naša kmetija srednje velikosti. Z zidano domačijo in gospodarskim poslopjem se razteza pod bregom ob dolinski cesti sredi skoraj povsem zaokroženih gričevnatih in ravninskih kmetijskih zemljišč. Tudi danes meri kmetija okrog 14 hektarjev, od česar je 2 hektarja gozda. Kmalu po drugi svetovni vojni smo v neposredni bližini domačije zgradili podzemno klet z nadzidano stanovanjsko hiško. To našo hišico pod bregom sem za prijetno bivanje uporabljal tudi sam, ko sem tod dopustoval. Tudi oče je v njej bival na stara leta. Ob koncu vojne smo si še vedno svetili s petrolejkami in karbidovkami, pred tem pa z oljenkami, s svečami in trskami korenin bora, imenovane smolenjaki. Vas je namreč dobila elektriko šele po vojni. Asfaltirano cesto smo dobili šele v sedemdesetih letih in mnogo pozneje tudi telefone. Do nakupa traktorja smo gojili par vprežnih konj. V hlevih je bilo deset glav goveje živine, okrog petindvajset prašičev in seveda nešteto perutnine.

V moji mladosti smo vaški otroci, večinoma pa tudi odrasli, od spomladi do jeseni hodili bosi. Tako tudi v šolo in k maši, na delo ali v urade. V hladnih dneh smo štorasto pešali v ponošenih čevljih domače izdelave, ki smo jih dobili od mestnih sorodnikov. Tudi oblačila so bila skromna. Mama se je iz potrebe priučila šiviljstva pri Orški na Hardeku. Tako nam je lahko sama šivala perilo in vrhnje otroške obleke, predelane iz starih ponošenih oblek. Prvo obleko in čevlje sem si tako kupil sam v 20. letu starosti, prislužen na študentski praksi. Plašč sem si kupil šele ob poroki in to s posojenim denarjem od sestre Marije, ki je bila že zaposlena. Doma enostavno denarja nismo imeli.

Kako smo gospodarili na domačiji

Oče Alojz, po domače Rajhov Lujzek, je kljub uglednemu sorodstvu moral kot nezakonski otrok prenašati predsodke okolja. Babica Matilda, očetova mati, je po 23-letnem zakonu z vdovcem Filipom

Rajhom že 1929. leta ostala vdova. Zato je kmetijo neobičajno hitro predala sinu – mojemu očetu. Oče je bil star 26 let, ko se je poročil z mojo materjo, ki je bila leto mlajša. Poleg lepe denarne dote, šivalnega stroja, breje junice in svinje je priženila tudi lep kos gozda in njivo na Dobravi. Ob tem je bila sklenjena preužitkarska in ženitna pogodba. Babica si je izgovorila dosmrtno preživnino-bivanje v svoji sobi, pravico do zdravnika in duhovnika, pravico do reje krave in prašiča, oskrbeti smo jo morali z moko in s kruhom in obdelati košček njive za lastno pridelavo krompirja in vrtnin. Pri uveljavljanju babičinih preživninskih pravic je kar nekaj zanimivih zgodb, značilnih za tiste čase. Stari ljudje so bili marsikje odrinjeni v kot, zato so se držali starega pregovora - ti meni luč, jaz tebi ključ. Redkokje je bilo primerno sožitje med starimi in mladimi rodovi, zato so eni in drugi v stiski posegali po prekomernem uživanju alkoholnih pijač. To pa je vodilo do postopnega moralnega in materialnega propada tudi najmočnejših kmetij, tudi s pomočjo oderuških odvetnikov. To je tudi danes neke vrste prekletstvo na občasno opustelih kmetijah z ostarelimi ali zapitimi gospodarji. Oče in mati sta po poroki gospodarila povsem samostojno. Z garanjem in medsebojnim razumevanjem in s spoštovanjem jima je kar dobro uspevalo. Mama je skorajda sama skrbela za nas številne otroke in vodila gospodinjstvo, saj je oče pogosto odhajal z vprego po zaslužek. Pri ostalih kmečkih opravilih sta jima bila v pomoč babica in hlapec Habjaničev Tunč. Oče se je rad družil s prijatelji in zahajal med gasilce in lovce. S sosedi-lovci je bil sozakupnik lovišča v dolini. Rad je tudi politiziral. V zimskem času je hodil k sorodnikom in znancem pomagat kolinit, za plačilo pa je prinesel domov kos goleni, klobaso in krvavice.

Materino sorodstvo

Moja mati Marija – po domače Mica, izvira iz prastare svobodnjaške rodbine Habjanič iz Libanje pri Ormožu. Njena mati izhaja iz uglednih rodbin Janežič in Tomažič, doma iz bližnjih vinskih gričev. Njen oče, moj ded, Jožef Habjanič, se je tja priženil z naše sosednje kmetije na Lešnici, torej iz že nastalega sorodstva po moji prababici Ani Habjanič. Ded Jožef Habjanič je leta 1894 končal sadjarsko-vinarsko šolo v Mariboru in kasneje kot nazivni veleposestnik na Libanji postal župan občine Litmerk. Bil je tudi cerkveni ključar pri Svetinjah. Sorodnik moje matere Tomažič je postal mariborski škof, njena brata Martin in Alojz pa sta med prvimi obiskovala mariborsko kmetijsko šolo med obema vojnama.

Naš Tunč

Daljnega 1930. leta so starši vzeli k sebi zavrženega šestletnega daljnega sorodnika Habjaničevega Tunča.

Ko je odrasčal, so mu v hlevu naredili ležišče, da bi kot pastir in hlapec pazil na živino. Za plačilo je imel vse kot mi ostali otroci. Bil je oblečen, obut in tudi v šolo je hodil. Jedel je z nami pri mizi, občasno pa je dobil kakšen dinar za svoje fantovske potrebe. Otroci smo ga imeli radi, čeprav je tu in tam kakšno ušpičil in je bil na očeh žandarjem. Z njim sem doživljal prva otroška in fantovska junaštva. Prvič me je peljal v Ormož v kino, kjer so predvajali še nemi film o Titaniku. Ob veliki noči me je naučil streljati s karbidom in z možnarji. Nekoč pa so našega Tunča hudobni ljudje obdolžili poskusa posilstva. Orožniki so ga takoj zaprli. V primitivnem zaporu v Ormožu sem ga pogosto obiskoval, mu nosil hrano in druge potrebščine, dokler ga niso po posredovanju našega sorodnika-odvetnika izpustili. Uspelo mu je namreč dokazati, da si je dekle posilstvo izmislilo, ker se je balo staršev zaradi potepanja. Tunč je pri nas odrasel, poročil se je in preselil k nevesti. Kmalu po nacistični okupaciji je bil mobiliziran v nemško vojsko, kjer je pozimi 1942. leta na Krimu padel. Domov smo dobili njegov lesen kovček z dokumenti in ostalimi osebnimi potrebščinami. V Ormožu v Mestni grabi pa so mu Nemci postavili lesen križ z njegovim imenom tako kot vsem ostalim padlim nemškim vojakom iz okolice.

Moja mladostna doživetja

Babica Matilda je že pri dveh letih moje starosti prevzela popolno skrb zame takrat, ko se je rodil moj mlajši brat Matjaž. Preselila me je za stalno v svojo zadnjo sobo, kjer sem preživel naslednjih 10 let. Moje zavetje pri babici je bilo v primerjavi z brati in s sestrami precejšen privilegij. V prednjo hišo (sobo) sem se preselil komaj s trinajstimi leti. Z babico sva skrbela za njeno kravo, prašiča, obdelovala njeno leho na skupni njivi, tedensko pekla kruh in ob nedeljah pogače v svoji krušni peči. Spominjam se, kako me je vpisala v prvi razred osnovne šole na Hardeku. Takrat me je pregledal tudi zdravnik. V pripravi na šolo me je za silo naučila brati, pisati, moliti in peti domače in nabožne pesmi. Pripovedovala mi je veliko pravljič, raznih zgodb in dogodivščin. Zanimive zgodbe mi je pripovedovala o naših sorodnikih Korošakovih iz Sv. Jurija ob Ščavnici. Pri naših sorodnikih Tomaževjih pri Sv. Tomažu sem dobil slikanico. Z mamo sta mi nato vse pripomočke lepo zavili v ovojni papir, očistila mi je tudi tablico in gobo za brisanje. Babica mi je šolske potrebščine kupovala iz svojega žepa. Pomagala mi je tudi pri domačih nalogah. Oblačila me je v predelane obleke in pokrpane čevlje. Tudi sama se je skromno oblačila, po kmečko, s številnimi starinskimi pokrivali, nadkrili, predpasniki in "poštirkano" naglavno ruto. Ko je šla od doma, si je obula visoke ženske čevlje iz pravega boksa z rahlo

dvignjenimi petami. Poleti se je pogosto sezula, da bi tako varčevala z obutvijo. Bila pa je precej svojeglava. Ponosna je bila na svoje sorodstvo, tako da so se redno obiskovali. Vedno sem jo spremljal na sorodstvenih obiskih in bila je zelo ponosna name.

Posebna doživetja

Najbolj sem bil vesel, ko je v zimskem času prišel na dom čevljar. Po njegovem odhodu se je pojavil krojač. To je bila navada pri vseh kmetih v naši in širši okolici. Mojstra sta tako oskrbela vso družino za vse leto, saj sta pri nas bivala nekaj dni. Otroci smo nosili obleko in obutev drug za drugim, dokler se je dalo. Za šolske potrebščine sem si moral denar zagotoviti sam. Zaslužil sem ga z nabiranjem gob in drugih gozdnih sadežev. Ko sem toliko zrasel, da sem poprijel za vsako delo, sem hodil k okoliškim kmetom ali gospodi na dnino. Veselil sem se tepežnice, saj sem takrat pri sorodnikih in sosedih, predvsem pa pri mestnih trgovcih in obrtnikih, dobil za dobre želje lepe denarce, ki sem jih seveda vložil v šolske potrebščine.

Ob koncu poletnih kmečkih del smo se s starši in z babico, oprtani s hrano in pijačo, odpravili v Varaždinske toplice. Vožnja s konjsko vprego je trajala vso noč. Otroci smo se namakali v zunanjem bazenu, starši in babica pa v posebnih kabinah. Uporabljali so tudi usluge raznih padarjev, ki so bili večji puščanja krvi s pijavkami ali pa z rožiči, ki so bili izdelani iz kravjih rogov. Ta terapija je dobro dela posebno bolnim gostom, ki so verjeli, da odpravlja revmo in utrujenost. Za žlahtno kapljico je poskrbela babica iz svojega izgovorjenega deleža vinograda. Plačevala je tudi mitnino čez ormoški most, nam vnukom pa sladoled, kandirani sladkor, prve hruške, svežo zemljo in hrenovko. Bivali smo že na poznani kmetiji, kjer so imeli v svojem hlevu prostor za naše konje. Vsak dan smo okopali svoje konje v bližnjem potoku, takrat sem tudi prvič zajahal, in to brez sedla.

Doma smo pekli soržični kruh. Bil je iz mešanice rži in pšenice. Babica in mama pa sta nas ob nedeljah in praznikih razveseljevali z zemljo in belim kruhom. V naši vasi smo veljali za urejeno družino in dobre gospodarje. Z očetom sva si bila dobra prijatelja, čeprav me je v jezi tudi včasih okrog ušes. Tudi mlajši bratje in sestre so bili deležni očetove roke, če niso ubogali. Mama pa je bila pravo nasprotje očeta. Ena sama dobrota je je bila. Nikoli nas ni udarila, pa čeprav smo si zaslužili. To njeno dobroto smo seveda s pridom izkoriščali, zato nam je ostala v najlepšem spominu.

Na posestvu je bilo treba skrbeti za številno živino, posebej za konje. Otroci smo že od sedmega leta naprej delali na njivah, v vinogradu in sadovnjaku.

Pomagali smo pri spravilu sena, kidanju hlevov in paši. Tako je ostalo bolj malo časa za otroške igre doma ali pri sosedovih, poletno kopanje in lovljenje rib v bližnjem potoku. Učili smo se bolj mimogrede, domače naloge pa smo pisali pozno zvečer, ob svečah ali petrolejki, po vseh dnevnih opravilih. Hrana je bila prava kmečka in vsa pridelana doma, le ob kakšnih obiskih imenitnih sorodnikov je bila na mizi govedina ali celo teletina. Najbolj smo se veselili nedelje, saj sta mama in babica običajno spekli slastne pogače. Tudi med tednom, ko smo imeli težake ali kakšne goste. Ob težjih kmečki opravilih, košnji, žetvi, pobiranju krompirja je bila tudi hrana boljša in močnejša. Na mizi so se znašle tudi ajdove pogače. Posebej bogato smo si postregli ob domačih kolinah. Za malico smo otroci dobili za pokušino kuhani ledvički. Pozneje, za kosilo, pražena jetra s kislo repo, večerja pa je bila močna: s "hrtelnino" kislo juho, pečenko, klobasami, krvavicami, postreženo z naribanim hrenom, s praženim krompirjem, solato in kislim zeljem. Starejši so seveda vse skupaj pridno zalivali z žlahtnim vinom. Mati je bila dobra kuharica, saj je naredila v Celju med večtedenskimi duhovnimi vajami kuharski tečaj.

Z očetom o svoji poroki nista kaj dosti govorila. Imela pa sta imenitno "gostovanje" s tamburaši, gostija je trajala 14 dni. Po stari kmečki navadi je bila prvi teden gostija na nevestinem domu z njenim sorodstvom in njenimi povablenci, naslednji teden pa pri ženinu z njegovimi sorodniki, povablenci in sosedi.

Oče me je rad jemal s seboj na "foringe" in lovske pohode. Bil pa je tudi muzikant in je s svojimi tamburaši hodil razveseljevat staro in mlado po veselicah. Celo na hrvaško stran in v Medžimurje. Oče je bil strasten lovec. Že v stari Jugoslaviji je bil sozakupnik lova, po osvoboditvi pa se je vključil v lovsko družino. S tem je tudi mene zastrupil. V dolgih zimah mu je uspelo upleniti tudi čez sto veveric in več deset lisic. Takrat je bilo krzno bolj v modi in tudi ceno je imelo. Na očetov lov pa imam tudi žalosten spomin. Po nekem skupnem lovu je šel zvečer s solovci preganjat krivolovce. Po nesreči je smrtno ranil svojega lovskega tovariša. Očeta so takoj aretirali in ga zaradi malomarnega ravnanja z orožjem obsodili pogojno na dve leti zapor.

Razmere v času Kraljevine SHS – Jugoslavije in nemške okupacije

Moji starši, naši sorodniki in sosedje so bili sprva kar zadovoljni z razpadom Avstro-Ogrske. Vse bolj pa so se upirali domači klerikalni oblasti ob vse težjih davkih in še posebej vsiljevanju srbstva v nastali Kraljevini SHS – Jugoslaviji. Otroci smo se morali naučiti srbohrvaščino in cirilico ter poveljevat

kraljevino že od prvega razreda osnovne šole dalje. Tako je bilo tudi pri vojaki in na uradih. Napisi so bili tudi v cirilici, celo na železniških postajah in vagonih. Davki na kmetijah so postajali vse bolj neznosni, zaradi česar je šlo marsikatero gospodarstvo na boben. Takim nesrečnikom je preostalo le še udinjanje za hlapce in dekle, za viničarje ali pa so bili prisiljeni beračiti. Na drugi strani so sočasno nastajali novi bogataši, predvsem med graščaki, tovarnarji, trgovci, orožniki, financarji in odvetniki ter pri vse obsežnejši cerkveni posesti. Bogateli so predvsem s poceni nakupom na račun kmečkih gospodarstev, ki so šla na boben, ali pa so ostareli svoja imetja darovali cerkvi.

V šoli smo imeli obvezni verouk, v cerkvah pa kontrolirano prisotnost na nedeljskih in prazničnih mašah s pridigami, pastirskimi pismi in z oglasi cerkvenih porok ter darovanih maš za pokojnike. Otroci smo imeli redne duhovne vaje za prvo obhajilo in za birmo, zaročenci pa za poroko ob obveznem letnem denarnem ali materialnem prispevku župnišču. Ni bilo dovolj, če smo posvetno in cerkveno gospodo vikali, morali smo jih celo onikati, tako kot sicer posamezni otroci po takratni prleški tradiciji tudi svoje starše, ugledne sorodnike in sosede. Večina preprostih domačinov zato tudi ni povsem zavračala nacionalsocializma oz. nacistov, saj je pričakovala boljše gospodarske razmere, celo brez davkov z odpisanimi dolgovi, kot je obljubljala t.i. peta kolona. Svarila pred nacizmom so prihajala le od izobražencev, predvsem od učiteljev in duhovščine. Kraljevska jugoslovanska vojska je tudi pri nas razpadla preko noči. Tako je že drugi dan vojne, 7. aprila 1941. leta, iz bunkerja v Spuhlji pritekel domov naš stric Jurij Trop kar v vojaški uniformi. Čez tri dni je pritaval tudi stric Ivan Kukovec iz Maribora, ki je v Varaždinu srečno ušel pred nemškim ujetništvom. Preoblekel se je v očetovo civilno obleko in srečno prispel domov k svojim v Maribor. Iz njunih vojaških oblek nam je otrokom mama sešila tople obleke. Razparano vojaško blago smo prebarvali iz rumeno-rjavega v modro ali črno, v upanju, da Nemci ali domači petokolonaši tega ne bodo opazili. Do zob oboroženi Nemci so tako že drugi dan po napadu na Jugoslavijo motorizirano pridrveli po naši dolini². Ustavili so se tudi v naši vasi, da bi s pomočjo topov utišali branilce še zadnjih bunkerjev t.i. Rupnikove linije preko Drave pri Ormožu. Preko noči so zgradili pontonski most, pozneje pa zasilnega lesenega, ker je obstoječi stari zletel v zrak pred njihovim nosom. Domačini smo strumne Nemce s strahom in radovedno opazovali kot neko nepremagljivo silo. Temu primerno so se prišleki tudi obnašali, da bi

² Prihod okupatorja v Ormož je bil 8. aprila 1941.

ustvarili čim boljši vtis, celo kot namišljeni osvoboditelji izpod Srbov. Ob prihodu Nemcev je babica Matilda predrzno nadaljevala s sokolskim "zdravo" celo pred nemško policijo. Na našo srečo klepetave starejše ženske niso razumeli in jemali dovolj resno. Zaradi tega sta oče in mati užila veliko strahu, da tudi naše družine ne bi kar preko noči pregnali v Srbijo ali odpeljali v internacijo. Če je kdo samo spraševal, zakaj ravnaajo tako kruto s sosedi ali sorodniki, je bil kmalu na vrsti tudi sam. Tako so ljudi ustrahovali. Po Hitlerjevem ukazu kulturbundovcem v Mariboru že aprila 1941, naj bi le-ti naredili Untersteiermark ponovno za nemško deželo, so nemudoma prepovedali uporabo slovenščine na javnih mestih in uvedli nemščino kot edini dovoljeni jezik v šolah, lokalih in uradih. Pričeli so s nastavitvijo svojih uradnikov, učiteljev, duhovnikov, trgovcev, zdravnikov in drugih izobražencev, predvsem iz sosednje, nacistične Avstrije. Že sredi leta 1941. je morala tudi naša družina na krajevni rasni pregled pred oholo nemško komisijo. Tam so nas razvrstili kar po zunanjem izgledu in družinskem poreklu v tri rasne skupine. Našo družino na srečo v drugo skupino kot mešance med slovansko in germansko raso. Zaradi očetovih in materinih črnih las ter nekaterih nas otrok smo vseeno ostali sumljivi, da bi nas lahko pozneje preategorizirali za razselitev. Kdor je imel germanski priimek ali celo ime in nemško sorodstvo ali pa je že prej sodeloval v peti koloni oz. v nacističnem kulturbundu, so ga skupaj z otroki in bližnjimi sorodniki okvalificirali kot rasno čistega. V tretjo rasno, neprimerno skupino, so razvrstili žide, Cigane, Slované, azijate in zamorce. Ti so bili obsojeni na etnično čiščenje in genocid. Izdal' so jim razpoznavne bele osebne izkaznice ter jih brez živilskih kart prepustili usodi. Po njihovo rasno čistim odraslim so izdali rdeče osebne izkaznice. Skupaj z otroki so imeli za vojne čase razmeroma razkošno oskrbo z živilskimi in oblačilnimi nakaznicami ter uživali druge osebne privilegije. Vse odrasle so razporedili na zaupljive strankarske in državne službe s pripadajočimi socialnimi in otroškimi dokladi. Živel' so v resničnem raj(h)u. Nas, rasno mešane, so sprejeli v nemško državljanstvo, odraslim pa izdali zelene osebne izkaznice in kar kolektivno vpisali v Heimatbund ali domovinsko zvezo. Ponemčili so imena javnih ustanov, krajev, voda in hribovij kakor tudi naše slovenske priimke in imena. Takrat so me zapisali kot Johann Kukowetz aus Loeschnitz, Gemeinde Gross Sontag bei Friedau. Tako se glasijo tudi moja nemška šolska spričevala in drugi dokumenti iz tega časa. Poslali so me tudi za mesec dni na prevzgojo v t.i. Erhohlungsheim, tj. otroško kolonijo Gradwein v bližini Gradca. Tudi novorojeni otroci so smeli dobivati samo ponemčena imena. Pripadle so nam karte in celo otroški dodatki. Davkov skorajda ni bilo,

odpisani pa so bili vsi kmečki dolgovi. Oskrba prebivalcev v tej nemški mejni pokrajini Untersteiermark je bila dokaj dobra tudi v času, ko so ljudje stradali celo v Berlinu. Seveda je dobljeno na živilske in oblačilne karte zadostovalo le za naše skromne kmečke potrebe, saj smo del prehrabnih artiklov lahko pošiljali tudi svojim sorodnikom v mestih. Povratno so nam le-ti pošiljali tekstil za zamenjavo za hrano. Tako sem v svojem šolskem nahrbtniku pogosto potoval z vlakom v Maribor zaradi ilegalne narvalne zamenjave, saj kot otrok policiji nisem bil sumljiv. Kljub vojnemu času so se kmetije lahko kar poceni opremile s plemensko živino in za takratne razmere s sodobnimi kmetijskimi stroji in napravami. Na voljo so bila kakovostna semena, škropiva in mineralna gnojila, česar v prejšnjem času nismo poznali. Uvedena je bila obvezna oddaja poljskih pridelkov, jajc, mleka in mesa po odrejenih cenah. Skupaj z otroškimi dokladi je tako bilo pri hiši dovolj vojnih nemških mark, ki pa so izgubile vsakršno vrednost pri zamenjavi za dinarje ob osvoboditvi. Nemška domovinska zveza (Heimatbund) je bila skrbno organizirana tudi po vseh naših vaseh. Odbrali so ugledne domačine, ki so postali osebno odgovorni za pobiranje sicer povsem simbolične mesečne članarine s prodajo posebnih znamkic v članskih izkaznicah. V vseh večjih vaseh, tako tudi v naši dolini, so nastale žandarmerijske postaje, da bi lažje nadzorovali politično razpoloženje in spremljali dogodke. S tem namenom so že ob samem prihodu pregnali ali pozaprl' vse žide, Cigane, duhovnike, častnike, žandarje, financarje, učitelje, zdravnike, odvetnike, trgovce, obrtnike in druge izobražence na osnovi vnaprejšnjih spiskov domačih kulturbundovcev. V naši vasi je bil za pobiralca obvezne mesečne članarine določen tudi moj oče. Tako je postal tudi kazensko odgovoren za opravljanje strankarskih in državljanskih dolžnosti vaščanov pred strogo nemško oblastjo. Domačini so mojemu očetu zaupali, saj jih je po potrebi zavaroval in branil pred raznim nasiljem. Med drugim je vaščanom koristno pomagal pri izpolnjevanju prijav za obvezno oddajo. Navadili smo se skrivati pridelke, na črno rediti živino, neslišno klati govedo in prašiče itd. Nastala je tiha vaška solidarnost in vzajemnost, pogojena s prezirom do izdajalcev in strahom pred vaško sodbo. Podobno kot drugi odrasli vaščani so se tudi moji starši obnašali do nemških oblasti zelo previdno. Tako je oče dalje hodil h gasilcem, kjer so kulturbundovci takoj uvedli svoj prevzgojiteljski program. Ni pa bil sprejet v Wermansschaft, kot vsi drugi vojaški obvezniki, saj so ga opredelili za vojaško nesposobnega že v preteklosti. Lovsko puško je moral predati policiji, čez čas pa so lovsko orožje "zanesljivo" sicer vrnili, loviti pa so smeli le okupacijski funkcionarji in oficirji, domačine pa so

uporabljali za gonjače. Zato je oče lovil skrivoma kar po svoje, enako kot drugi domači lovci, čeprav je bilo to skrajno nevarno. Na nekem takem skrivnem lovu je oče ob prihodu na čakališče (midva z bratom Matjažem sva namreč gonila) opazil skupino partizanov, spečih na soncu. Na srečo nas niso opazili, ker bi nas lahko pobili v strahu, da jih ne bi izdali. Lahko bi stopili do bližnje žandarmerije, takrat bi polovili kar speče. O tem smo obvestili bližnjega soseda, za katerega smo vedeli, da ima stike s partizani, naj jih opomni na njihovo hudo neprevidnost. Nekaj pozneje sva z očetom odkrila pod smreko vhod v podzemni bunker. Poslušanje tujih radijskih postaj je bilo najstrožje prepovedano. Zato smo bili zelo slabo obveščeni, kaj se dejansko dogaja na vzhodni in zahodni fronti. O resnejši moči partizanov smo slišali šele od preplašenih domačinov, mobiliziranih v Wehrmannschaft, ki so doživeli prvi ognjeni krst ob pohodu XIV. divizije slovenske partizanske vojske preko Pohorja. V naših krajih namreč do konca leta 1943 ni bilo večjih partizanskih enot ali izvedenih sabotažnih akcij. Posamezni dezertjerji iz nemške vojske ali na novo vpoklicani so po zvezah bežali na Pohorje in preko Save na Dolenjsko. Manjša partizanska enota je nastala v Slovenskih goricah šele v letu 1944. Ta je diskretno operirala tudi v naši vasi. Med drugim je imela skrivno zatočišče tudi pri bližnjem Kukovčevem miinu pri očetovem bratranču. V letu 1944 so Nemci neko nedeljo po drugi maši tudi v Ormožu razkazovali ujete partizane z napisnimi tablami "Ich bin bandit", te so nato postrelili. Oče in drugi odrasli vaščani so bili pod stalno gestapovsko kontrolo. Aktivno je deloval kulturbund, pod njegovim okriljem pa t.i. Hitlerjugend, kjer so vzgajali mladi rod v nacističnem duhu. Z mano vred ni bil nihče iz naše vasi povabljen v to mladinsko organizacijo, ker smo se jim zdeli politično nezanesljivi. K nam domov so dvakrat prišli partizani pozno ponoči po očetovo lovsko orožje in gasilsko obleko. Njihov "roparski napad" smo smeli prijaviti šele pozno popoldan, da bi se nočni obiskovalci lahko varno oddaljili. Za svoje varstvo so si partizani, seveda ob pomoči domačinov, ki so jih oskrbovali s hrano z in drugim, v okoliških gozdovih izkopali podzemna skrivališča. Krajevno prisotni partizani in aktivisti so imeli svojo javko tudi v mlinu očetovega bratranca. Previdno obnašanje zaradi strahu pred represalijami okupatorja se je torej lahko pri krvoločnih primitivcih ocenjevalo kot izdajstvo, ki si zasluži fizično likvidacijo. To se je brez sodbe tudi logajalo, če so bili samo osumljeni kot nemčurji.

Spominjam se burnih vojnih dogodkov, ko sem prišel k sorodnikom v Maribor, ko sem spremljal babico na operacijo v bolnico v Gradcu. Sorodniki v Gradcu so bili namreč že pred vojno kar uspešni veletrgovci s

porcelanom in steklovino. Ob enem takem obisku smo morali bežati v podzemno zaklonišče, ker so zavezniki močno bombardirali Gradec. Po letu 1943 je bil močno bombardiran tudi Maribor, kjer je med drugim stala tovarna letalskih motorjev. Ko sva šla s teto Marijo poleti 1944. po babico v graško bolnišnico, da bi jo po operaciji pripeljala z vlakom domov, sva se po moji krivdi za eno noč povsem izgubila. Ob prihodu na železniško postajo v Gradcu se enostavno nisem mogel spomniti imena ulice Rebengasse, kjer so bivali naši sorodniki. Imela sva srečo, da sva se že na vlaku seznanila z mlajšo gospo in njenim priložnostnim kavalirjem, ki se je vračal na dopust z ruske fronte. Neznano ulico sta nama pomagala iskati pozno v noč, da bi se vendar spomnil vsaj kakega znamenja, pa ni šlo. Zato sva prespala kar pri teh tujih prijaznih ljudeh. Zjutraj sem se končno spomnil, da stoji stričeva stavba v neposredni bližini meščanom dobro znane palače, v kateri je imela svoj sedež nacistična stranka NSDAP³. Tako sva vendar srečno prišla tudi do babice in jo naslednji dan z vlakom odpeljala domov.

Iz vojnega časa so posebej nam otrokom ostale v grozljivem spominu ogromne jate zavezniških letočih trdnjav z lovskim spremstvom, zračne bitke in zamolklo grmenje protiletalskih topov. Na povratku v Italijo so letala pogosto kar na slepo odmetavala bombe, od katerih je ena padla tudi v naši vasi. Opazovali smo tudi zadeta letala z gorečimi motorji, iz katerih so se s padali reševali letalci. Ena od letočih trdnjav se je zarila tudi v bližnji grič. Spremljali smo postopno približevanje ruske, bolgarske in partizanske vojske proti našim krajem. Pripravljali smo se na najhujše, prepuščeni usodi. Oče je bil samo za en dan mobiliziran v t.i. Wehrmannschaft. Nemci so sproti mobilizirali vse mlajše moške v redno vojsko, starejše pa v t.i. Wehrmannschaft kot neke vrste vaške straže. Ob koncu vojne pa celo starce in mladince v posebne jurišne odrede, oborožene s "pancerfausti", protitankovskim orožjem.

Jeseni leta 1944 sem bil kot 14-letnik, kar za štiri mesece prisilno mobiliziran v polvojaško organizacijo TOT. Skupaj z italijanskimi in ruskimi ujetniki, mobiliziranci s Poljske, iz Ukrajine, s Hrvaške, smo morali graditi podzemne naprave zadnjega obrambnega sistema nemške vojske. Ti so potekali preko naših krajev, začeni preko Drave na hrvaški strani. Linija je potekala vzhodno od Ormoža do Ljutomera in Veržeja do Mure in naprej v Prekmurje in Avstrijo. Hrvaško stran teh obrambnih položajev so pozneje napadali partizani, med Dravo in Muro so nastopali Bolgari in severno od Mure Rusi. Do sem so

³ Nacionalna socialistična delavska stranka.

osvoboditelji prodrli šele februarja 1945. leta. V naši dolini so Nemci namestili topništvo in preskrbo, nas in ostale domačine pa pregnali v zasilne prostore in skrivališča. Kot prisilno mobiliziran sem moral vsak dan prepešačiti okrog sedem kilometrov preko Drave na hrvaško stran. Delo je potekalo osem ur ob lastni prehrani. Najbolj sem bil vesel nizkih preletov zavezniških letal, takrat smo se razbežali kot zajci, delo pa je bilo za tisti dan končano. Ob približevanju zavezniške armade so Nemci vodili s seboj velike črede konj in goveda. Vse to so oplenili na Madžarskem, nekaj tudi pri nas. Ob umiku nemške vojske so se z njimi valile tudi reke beguncev z vsem svojim premoženjem. Z njimi so pobegnili tudi ormoški kulturbundovci. Nemci so na begu zminirali vse cestne in železniške mostove. S posebnim strgalom – plugom so celo uničili del železniške proge proti Ptuj. Požgali in zravnali so celotno predmestje Ormoža - Lento, skupaj z mlinom in oljarno. Zadnja dva dneva vojne je potekala nemška obrambna linija po zahodnem pobočju naše doline. Na vzhodno pobočje doline so namreč že prodrli Bolgari⁴. Čeprav so se sovražniki obstreljevali tudi prek naših glav, sva se z bratom Matjažem podala po skrivni poti do bližnjega mlina. Tam bi morda našla še kaj moke ali zrnja, saj smo se bali, da bo fronta trajala več časa. Ko sva se že toliko približala mlinu, da bi ga lahko otipala, se je vnel oster boj, oglasili so se težki mitraljezi, da je kar žvižgalo nad najinima glavama. Seveda sva se takoj obrnila in stekla proti našemu skrivališču blizu doma. Ko sva pritekla do pobočja, ki so ga kontrolirali Nemci, so vžgali po nama, toda na srečo naju niso zadeli. Sledila je temna noč, ko so se ob svetlečih raketah oglašali minometi in mitraljezni rafali. Nekaj po polnoči smo zaslišali konjski topot in rezget. Oče je takoj pomislil, da je pritekkel domov naš konj, ki so ga na begu zaplenili Nemci. Odpravil se je za njim in ga v temi tudi ujel. Kot smo ugotovili pozneje, ga je ujel sredi skrivno postavljenega nemškega minskega polja. Ko je konja privedel v naše skrivališče, smo ugotovili, da gre za skoraj slepo in močno ranjeno vojaško kljuse. Seveda smo ga obdržali, saj smo ostali brez vsake živine. Proti jutru je nastala sumljiva tišina. Kmalu smo zagledali kolono bolgarskih vojakov, ki se je premikala po dolini in zalezovala odhajajoče Nemce. Tako smo bili šele 6. maja 1945. leta⁵ osvobojeni od razbesnele bolgarske

vojske. V tem kritičnem času so se morale naše ženske zopet umakniti v skrivališče, da jih bolgarski vojaki ne bi posiljevali. Moškim so pobrali ure, nakit in druge vrednosti. Umiril jih je šele prihod ruskih komisarjev, ko so enega od posiljevalcev ustrelili. Prve partizane smo srečali šele čez teden dni.

Vir

Lastni spomini.

Povzetek

Avtor je pristopil k pisanju memoarsko. Zbal se je, kot je večkrat dal vedeti, da bodo njegovi spomini odšli z njim v grob. Najprej je obdelal splošne razmere tistega časa, podal bralcu pogled v svoj zanimivi rod, nato nadaljeval z opisom posebnih doživljajev iz otroških in deških let. Podal je zanimiv pogled na staro Karađorđevićevo Jugoslavijo, razmere doma in v svoji rojstni vasi. Posebno tankočutno opisuje svojo družino, še posebej babico, ki ga je razvajala, saj je bil kot prvorojenec njen ljubljencek. Prvo nadaljevanje je avtor sklenil z nacističnim vdorom v Jugoslavijo, z življenjem v štiriletni okupaciji in nastankom "svobode", ki so jo prinesli v to vas bolgarski vojaki.

⁴ Pozicijska vojna je bila med Humom in Središčem ob Dravi, raztezala pa se je med Dravo in Muro. Trajala je od 6. aprila 1945 do 7. maja 1945, ko je popoldan ob 14. uri prispel na Hum prvi kontingent bolgarske vojske. Hum, kakor tudi vsa naselja med obema položajema dveh vojsk, je bil skoraj popolnoma porušen (op.F. K)

⁵ Datum nikakor ni točen, saj so Bolgari, po točnih pisnih virih, krenili iz Središča in položajev pod Humom 7. maja popoldan.